

Na
ŠTA
mislimo
KADA
kažemo

ODRŽIVOST I ZAŠTITA
ŽIVOTNE SREDINE

IVA MARKOVIĆ

Na šta mislimo kada kažemo...
Održivost i zaštita životne sredine

Beograd, 2021.

EDICIJA TRG

Urednici edicije:

Ivica Mladenović, Srđan Prodanović i Gazela Pudar Draško

Naslov:

Na šta mislimo kada kažemo...
Održivost i zaštita životne sredine

Autor:

Iva Marković

Programska direktorka organizacije za političku ekologiju Polekol i
koosnivačica inicijative Pravo na vodu

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerzitet u
Beogradu; Institut za demokratski angažman jugoistočne
Evrope

Dizajn korica:

Nikola Stevanović

Prelom:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2021

ISBN:

978-86-80484-71-6

Štampa:

Colorgrafx

Tiraž:

100 primeraka

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU

FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO
SRBIJA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Angažuj, inspiriši, osnaži: Rizom angažovane demokratije" koji realizuje Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu u partnerstvu sa Institutom za demokratski angažman jugoistočne Evrope, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora

SADRŽAJ:

Polazne pretpostavke.....	1
Radiografija stanja.....	6
Šta da se radi?.....	10

Na šta mislimo kada kažemo...

Održivost i zaštita životne sredine

Polazne pretpostavke

Ekologija i zaštita životne sredine do sada su bile oblasti kojom se bave uže stručne ili aktivističke zajednice, fokusirane na rešavanje vrlo konkretnih posledica zagađenja. Nakon decenija marginalizacije i tehnokratizacije dešavaju se promene. Prva promena je drastično povećanje broja aktera koji sa manje ili više uspeha preuzimaju zadatak zaštite životne sredine i očuvanja prirode. Druga, kvalitativna i možda još značajnija jer je usmerena na sistemske uzroke, je politizacija ekologije. U ovakvom momentu i nezadrživom momentumu važno je artikulirati okvir politike za koju se zalažemo, i kada govorimo konzervacioni – o zaštiti i očuvanju, kao i kada razmatramo razvojne pravce Srbije. Različiti delovi političkog spektra su već plasirali svoja rešenja za ekološku krizu.

Kao i u drugim sferama politike, nema ideološkog vakuuma u kome bi bilo svejedno kako ćemo postaviti društvene odnose. Pojednostavljeno govoreći, liberali teže regulaciji, neoliberali tržišnim rešenjima, tradicionalisti konzervativci povratku starim (ne baš sasvim) dobrim vremenima, a nacionalisti pobuni protiv globalnog poretka. Levica bi lako mogla sebe ograničiti na par očiglednih smernica: „moramo prvo pobediti kapitalizam, jer je on glavni uzročnik ekološke propasti“ ili „proterajmo velike kompanije koje zagađuju i ubiraju profit od toga“ – koje nisu neosnovane, ali ne rešavaju formulisanje politika u oblasti zaštite životne sredine. Umesto toga, fundamentalne vrednosti kao što su jednakost, demokratija i solidarnost mogu nam poslužiti da zamislimo progresivno i održivo društvo, ali i da sa levih pozicija adresiramo akutne uzroke ekoloških problema¹. Na šta levica misli kada kaže održivost i zaštita životne sredine?

Koncept ekološke pravde (*environmental justice*) može nam pomoći da bliže formulišemo progresivne levičarske pozicije. Nastao je kroz praktični, aktivistički rad unutar globalnih pokreta za očuvanje prirode. Borbom protiv uzroka zagađenja veoma brzo se nailazi na licemerje nejednakosti u bogatstvu i razvoju, kao i u trpljenju posledica uništene životne sredine. Pri tome se od manje razvijenih očekuje da pređu isti put rasta, ali sa manje zagađenja od više razvijenih. Ovaj, nazovemo ga „zid razvoja“ u koji udaramo, ne može se prevazići bez preraspodele bogatstva. Do blagostanja nas deli pravedna podela materijalnih dobara, ali i slobodna upotreba kapitala znanja, odnosno tehnologije koju bismo u pravedno uređenom svetu delili bez straha od propasti na tržištu, i primali bez obaveza i dugovanja vlasnicima. Ekološka pravda takođe podrazumeva priznavanje prava svima na

¹ Andre Gorz, *Ekologija i politika*, Beograd, Prosveta, 1982.

učešće u odlukama koje se odnose na životnu sredinu, bez obzira na ekonomski, socijalni status, rodnu, rasnu, nacionalnu ili bilo koju drugu pripadnost. Ona se tiče i nepravednog odnosa prema budućim generacijama kojima se položaj pogoršava (ne) delovanjem sadašnjih. Zavisno od preferencija leveice, ovaj koncept može nam koristiti i kao uvođenje u ideju klasne borbe, ali i kao jedna od njenih taktika.

Jednakost je vrednost koja je u osnovi principa odgovornosti zagađivača i ravnopravnom opterećenju posledicama. Isto važi i pri raspodeli prirodnih resursa, pristupu prirodnim resursima i uživanju dobrobiti od prirodnih resursa. Pretočeno u politike upravljanja prirodnim dobrima to znači da svako ima pravo na pristup vodi, da nije moguće otuđivati šume, kao i da, između ostalog, stanovništvo ima jednake mogućnosti da koristi obnovljive izvore energije. U poželjnoj konačnici jednakost prati podruštvljavanje prirodnih resursa, ali i usluga i delatnosti koje ih pretvaraju korisnim za stanovništvo – vodosnabdevanja, rudnika, solarnih elektrana, geotermalnih ili lekovitih voda. No, javno vlasništvo samo po sebi neće obezbediti održivo upravljanje, stoga je neophodno da ga prate institucionalne transformacije ka demokratskoj kontroli. Kako bi bio ostvaren cilj – dugoročna održiva dobrobit društva, potrebno je nanovo dogovoriti i ustanoviti kolektivne potrebe koje moramo da zadovoljimo. Ne možemo kritikovati konzumerizam bez osvrta na kapitalizam, u suprotnom ćemo se zaglaviti u moralističkim osudama (arbitrarno određene) prekomerne potrošnje. Jedan od odgovora na ovu diskusiju možemo pronaći u *konceptu odrasta*.²

² Giacomo D'Alisa, Federico Demaria, i Giorgos Kallis, *Odrast: pojmovnik za novu eru*, Zagreb, Fraktura, Institut za političku ekologiju, 2016.

Da se vratimo na početak: šta je tačno koren problema sa „metabolizmom“ kapitalizma u životnoj sredini? Komodifikacija ili pretvaranje prirode u robu, zahteva pre svega pojamovnu redukciju kompleksnog totaliteta prirode i svodi je na jednoobrazno, kvantifikovano i finansijalizovano sredstvo za sticanje profita, jer je samo takav objekat moguće isplativo eksploatisati. Zatim ga kapitalizam vrednuje kroz tržišnu, razmensku vrednost, zanemarujući upotrebnu, koja je zapravo neprocenjiva. Kiseonik koji proizvode biljke, biološko prečišćavanje voda, proizvodnja hrane, i mnogi drugi procesi i produkti, neophodni su za održavanje ljudi i njihovih odnosa. Priroda upravo svojim kompleksnim procesima koji se redukuju komodifikacijom, čini bazu reprodukcije društva, a čovečanstvo još uvek nema ni deo mogućnosti da artifičijelno proizvodi sve uslove neophodne za život koje nam priroda pruža.³

U kapitalističkoj postavci, čak i regulacione mere kao što su kazne ili takse za zagađenje ili korišćenje, mogu biti korektivne, ali ne mogu obaviti svoju proklamovanu funkciju – očuvanje uslova za život i dobrobit ljudi. Radikalniji antikapitalistički argument bio bi da one služe samo koliko da spreče ogoljeno razaranje potpore života radne snage na planeti, kupujući vreme vlasnicima kapitala do sledeće revolucije. U svakom slučaju, naknade koje proizlaze iz idealističkog rezona „zagađivač plaća“ do sada se nisu pokazale kao nepropusna brana uplivu zagađujućeg kapitala, iz razloga što su tragikomično niske relativno profitu, a i lako ih je zaobići. Pored toga, u zaštiti životne sredine prevencija je često jedini način da se nešto očuva. Jednom kada se napravi poremećaj, tempo oporavka

³ Iva Marković, „Društveno prirodno dobro“, u: Darko Vesić, Miloš Baković-Jadžić, Tanja Vukša & Vladimir Simović (ur.), *Vratimo socijalizam u igru: elementi za promišljanje socijalističke alternative*, Beograd, Centar za politike emancipacije, 2015, str. 101-136.

ekosistema je neuporedivo duži u odnosu na ljudski životni vek, te koliko god zagađivač bio prinuđen da plati za kaznu, to neće povratiti prvobitno stanje.

Sistem naknade za individualno korišćenje usluga prirode takođe može biti opasan po društveno raslojavanje, jer klasno diferencira korisnike – ko ima sredstva, može da uživa: u čistoj vodi, zdravom vazduhu, lekovitim vodama, pogledu na šumu; a ko nema – ne može. Ruralna područja često su bez pristupa javnoj infrastrukturi za pijaću vodu, ne jer za tim nema potrebe, već jer se na potrebnu infrastrukturu gleda kao na „neisplativu“. Privatizacija i otuđivanje prirodnih dobara onemogućavaju slobodan pristup resursima mnogima koji su zbog toga prinuđeni da na tržištu rada prodaju svoju radnu snagu da bi imali pristup dobrobitima istih tih prirodnih resursa.⁴ Ukoliko smo ogradili pristup reci, cevima male hidroelektrane (MHE), poljoprivrednici u Srbiji koji su koristili tu vodu za navodnjavanje malina, moraće odustati od proizvodnje i pronaći drugo zanimanje da bi kupili iste maline koje su sami proizvodili. Svoju radnu snagu prodavaće možda baš kod vlasnika iste te MHE.

Poremećaji u prirodi itekako se negativno prelivaju na društvo. Levica se mora zalagati za održivost, zaštitu životne sredine i zaštitu prirode, najpre iz perspektive ostvarivanja dobrog kvaliteta života svih onih ispod malog broja privilegovanih na društvenoj lestvici. Međutim, poslednjih decenija pojavljuje se i ideja širenja solidarnosti i empatije prema drugim živim bićima, svest o njihovom pravu na život, zdravlje i razvoj. Ovo nije zanemarljiva tendencija, a kao što nas istorija uči, društveni ugovor je promenljiva kategorija. Štaviše, možda nam je upravo

⁴ Iva Marković, „Priroda kao zajedničko dobro“, u: Aleksandar Matković (ur.), *Zajednička dobra i granice kapitalizma*. Beograd, Kulturni kod, 2018, str. 96-102.

potrebna takva anti-antropocentrična perspektiva sagledavanja ljudskog društva u širem kontekstu biosfere, kako bismo osvestili kolektivitet i probudili jedinstvo nadnacionalnog revolucionarnog subjekta. Taj masovni subjekt ovoga puta može biti neko ko je egzistencijalno ugrožen posledicama ekološke krize izazvane kapitalističkim načinom proizvodnje i potrošnje.

Radiografija stanja

Prema stanju u životnoj sredini značajno zaostajemo u odnosu na države Srednje i Istočne Evrope sa kojima smo se do pre par decenija mogli porediti. Problemi iz prošlosti se nisu aktivno rešavali, a stigli su novi. Mit da će nas deindustrijalizacija nakon raspada Jugoslavije rešiti zagađenja, danas je bolno raskrinkan. Prljave tehnologije i ekstraktivistički „razvojni“ projekti ušli su na otvorena vrata neoliberalnih vlada Srbije. Investicije u ovakvu privredu – kako strane, tako i domaće – prete da nas zaključaju u višedecenijski neodrživi model razvoja i već na srednjoročnom planu nas ostave i bez radnih mesta i bez zdrave životne sredine. Razvojne šanse Srbije koja je višestruko zagađena, a uz to je rasprodala i prirodna bogatstva, uskoro će biti nemoguće da se ostvare u pravcu snova o ekološkoj poljoprivredi, turističkoj oazi netaknute prirode, romantično siromašnoj, ali zemlji zdravih i srećnih ljudi. Energetski i prehrambeni suverenitet odmiče nam još dalje, a uz to smo i zemlja najsiromašnija domicilnim površinskim vodama u regionu.

Čak 43% stanovništva Srbije živi u oblastima u kojima je izloženo koncentraciji zagađujućih materija u vazduhu u količini koja je opasna po zdravlje.⁵ Jedna od pet

⁵ Tihomir Popović, *Izveštaj o zaštiti kvaliteta vazduha na nivou lokalne samouprave u Republici Srbiji*, Beograd, UNDP, SKGO, 2020.

prevremenih smrti na Zapadnom Balkanu povezana je sa zagađenim vazduhom, a najveći uzročnik je energetika.⁶ Samo 14% stanovništva obuhvaćeno je ikakvim sistemima za preradu otpadnih voda, a ostale otadne vode se neprerađeno izlivaju u vodotokove.⁷ U Vojvodini je stotine hiljada ljudi osuđeno na vodu zagađenu arsenom – ili na velike izdatke za kupovinu flaširane vode. Pored 160 opštinskih deponija koje ne ispunjavaju propisane standarde, svake godine otpad završava i na 1711 registrovanih divljih deponija, a neregistrovanih je još nekoliko puta više.⁸ U Srbiji je do sada izgrađeno 111 malih hidroelektrana koje uništavaju ekosisteme uzvodno i nizvodno, a planira ih se čak 856.⁹

Nepoverenje u institucije nadležne da brinu o zaštiti životne sredine dobilo je pokriće kako u aferama, tako i u ogoljenoj nemoći pred interesima kapitala. Studije o proceni uticaja na životnu sredinu i studije o strateškoj proceni uticaja šablonski izrađuju privatne licencirane agencije, dok su instituti i javne laboratorije devastirani i preti im privatizacija. Skandalozni procesi usvajanja pripadajućih zakona i planskih dokumenata zaobilaze i podrivaju osnove demokratije i uključenosti stanovništva u odlučivanje o

⁶ UNEP, „Air pollution is responsible for up to one in five premature deaths in 19 Western Balkan cities“, *Press Release*, 04.06.2019. Dostupno na: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/air-pollution-responsible-one-five-premature-deaths-19-western>, pristupljeno 5. juna 2021. godine.

⁷ Ksenija Radovanović, *Bistra slika voda Beograda: studija o (ne) prečišćavanju otpadnih voda najnaseljenijeg mesta u Srbiji*. Beograd, Organizacija za političku ekologiju Polekol, 2019.

⁸ Koalicija 27, *Poglavlje 27 u Srbiji: Napredak u magli*, Beograd, Mladi istraživači Srbije, 2020.

⁹ Gallop Pippa, Igor Vejnović, i Davor Pehchevski, *Western Balkans hydropower: Who pays, who profits? CEE Bankwatch Network report*, Dostupno na: <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2019/09/who-pays-who-profits.pdf>, pristupljeno 4. juna 2021. godine.

pitanjima koja ih itekako pogađaju. Gotovo pola milijarde evra sakupljenih putem taksi, kazna i poreza na ime ekologije i zaštite životne sredine je u poslednjoj deceniji potrošeno nenamenski, a Zeleni fond još uvek nije operativan.¹⁰

Zaštita prirode poklekla je pred drugim suprotstavljenim interesima. Samo 7,6% teritorije Srbije je pod ikakvom zaštitom države, a čak i to malo je pod ogromnim pritiscima urbanizacije ili ekstraktivizma. Paradoksalno, predeli koji su najdragoceniji imaju i najveću nesreću da zainteresuju investitore i prođu proces komodifikacije o kojem smo govorili u prvom delu. Nacionalni parkovi kao javna preduzeća prinuđeni su da dokazuju finansijsku samoodrživost prodajom ekosistemskih usluga ili ustupanjem prostora za neadekvatne sadržaje. Dok je osamdesetih godina prošlog veka u socijalizmu godišnje pošumljavano 10000 hektara, danas je to jedva 2000. Prostorni plan koji je važio do 2020. obećavao je 44% pošumljenosti površine države do tada, a godinu dana nakon isteka plana smo na 29%. Čak i u javnoj svojini, umesto „zaštitorskog“ modela očuvanja i razvijanja autohtonih šumskih fiticenoza, šumama se gazduje prema takozvanom „šumarskom modelu“ koji ovo dobro posmatra kao privredni resurs za eksploataciju, a od funkcija stabla prioritizuje drvenu građu.

Devastirajuće građevine malih hidroelektrana nalaze se i u područjima od međunarodnog značaja za biodiverzitet. MHE i dalje uzimaju većinu subvencija za obnovljive izvore

¹⁰ Stanište ekološki centar, „Kako smo protraćili pola milijarde evra: Ključni rezultati istraživanja o finansiranju zaštite životne sredine u Srbiji u periodu 2010-2018. godine i glavne preporuke“, decembar 2019. Dostupno na <https://staniste.org.rs/wp-content/uploads/2019/10/Kako-smo-protraćili-pola-milijarde-evra-sazetak.pdf>, pristupljeno 6. juna 2021. godine.

energije, time blokirajući tok investicija ka stvarno održivim rešenjima koja takođe zahtevaju posvećenost države. Energetska tranzicija zahteva širi društveni dijalog i ustanovljen razvojni plan. U nedostatku istog, najave odustajanja od proširivanja kapaciteta za fosilna goriva već su uzrokovale nekoliko radničkih protesta.

Najveća količina gasova sa efektom staklene bašte koju Srbija emituje dolazi iz oblasti energetike. Prvi Zakon o klimatskim promenama Narodna skupština usvojila je na prečac tek 2021, a Nacionalni energetska klimatski plan i dalje nije usvojen. Srbija nema društveni dogovor o tome na koji način se bavi mitigacijom (sprečavanjem), niti adaptacijom (prilagođavanjem) promenama klimatskih uslova. Ovo su pitanja koja prevazilaze oblast životne sredine i tiču se elementarne bezbednosti stanovništva (npr. od poplava), politike zapošljavanja i pronalaženja alternativa radnicima u fosilnom energetskom sektoru, ulaganja u novu poljoprivrednu infrastrukturu koja bi smanjila oscilacije i nepredvidljivost uslova za proizvodnju hrane, stambene politike i urbanizma preopterećenih gradova.

Na sve pomenuto, model podsticanja stranih investicija u proizvodnji doveo je do nekoliko velikih ugovora kojima se obavezujemo da tolerišemo zagađenje u narednim decenijama. Kompanije koje traže najnižu cenu radne snage kako bi uštedele na tom „trošku“, svakako ne žele ni izdatke za zaštitu životne sredine. Srbija se nalazi na poluperiferiji globalnog kapitala i na periferiji Evrope i to ne smemo zanemariti ni u analizi stanja životne sredine. U ovom smislu možemo govoriti o vidljivom ekološko-metaboličkom procesu *autsorsovanja* ekoloških (pored ostalih) problema zemalja kapitalističkog centra. To znači da se ekološki problematične industrije i tehnologije izmeštaju na periferiju investicijama poreklom iz država

centra, dok se u njima samima primenjuju viši standardi i naizgled smanjuje globalni ekološki otisak.

Pritisci na životnu sredinu mogu se posmatrati i kao još jedan talas tranzicije iz socijalizma ka kapitalizmu. Nakon privatizacije finansijskog sektora, na red je došla proizvodnja i usluge, a sledeći su bili zahvaćeni zdravstvo, kultura, obrazovanje. Posledice prvih talasa su da je novac istrgnut iz kolektivno sticanih institucija, da su javna preduzeća puna radne snage i kapitala nemilice rasprodata. Gubitnici tranzicije u prethodnim naletima bili su ograničeni na direktno pogođene – štetiše, radnice i radnike, studente, umetnike, itd.

Prirodna dobra su danas preostala poslednja linija borbe od zauzimanja, otuđenja i privatizacije: od ruda, oranica, obala, voda, planina, šuma, pa sve do samog fizičkog prostora za građevinsko zemljište. Razlika u odnosu na prethodne talase je u tome da privatizacijom i eksploatacijom prirode više nisu samo direktno oštećeni najbliži korisnici. Sada je pogođen veoma širok obuhvat društvenih slojeva, većinski deprivilegovanih, što budi nadu da je mobilizacijski potencijal snažniji nego ikada. I upravo danas u Srbiji praksa pretiče teoriju, a *grassroots* inicijative političke stranke, te svedočimo za mnoge iznenadnom eksponencijalnom rastu društvenih pokreta za zaštitu životne sredine. Zato je urgentni zadatak levice da se obrati nezadovoljnima i da zajednički artikuliraju zahteve za promenom.

Šta da se radi?

Stanje životne sredine je alarmanto, ali ekologija konačno ima mobilizacijski potencijal. Levica je i dalje na margini, ali zato ima manevarski prostor da proba nove ideje i nove narative. Zeleni pokreti u Srbiji poslednjih godina ubrzano

prelaze nekoliko razvojnih stepenica. Zelene političke opcije pomaljaju se nesigurno, pre svega u pogledu ciljne grupe kojoj se obraćaju. Vreme u kome smo mogli priuštiti da se zelenom politikom bavimo samo u okvirima srednje klase je isteklo, problemi su se toliko nagomilali, društvo osiromašilo i raslojilo, pa su omasovljena i očekivanja od zelenog političkog odgovora. Koja rešenja treba ponuditi u cilju ostvarivanja blagostanja ovako širokih društvenih slojeva, s obzirom na dato stanje, i u skladu sa poželjnom vizijom levice?

Za početak, bez odlaganja *mora se zaustaviti proces privatizacije prirodnih dobara*. Državno, pokrajinsko ili vlasništvo lokalnih samouprava prvi je uslov da bismo uopšte mogli uticati na politiku upravljanja prirodnim dobrima i o njoj odlučivati van logike tržišta, a prema potrebama ljudi i prirode. Jedan uzoran model područstvljavanja su i zajednička dobra ili *commons*.¹¹ Ona su bazirana na istovremenom upravljanju i vlasništvu zajednice, sa procedurama korišćenja koje su takođe kolektivno dogovorene i usvojene. Nešto blisko možemo pronaći i u jugoslovenskom iskustvu – društvenu svojinu u koju su tada spadale i šume, vode i mnogi drugi delovi prirode. Društvena svojina je dugo vremena otežavala da otpočne komodifikacija, jer je bila teža za otuđivanje od javne, državne, ne samo administrativno, već i pojmovno i vrednosno.

Drugi korak je *jačanje institucija i demokratske kontrole*. Životna sredina je oblast koju je nemoguće menjati

¹¹ Dolenc Danijela, „The Commons as a Radical Democratic Project“, Paper presented at the MAMA conference Economy of Crisis Capitalism and Economy of the Commons, 22-24 November, Zagreb. Dostupno na: http://commons.mi2.hr/wp-content/uploads/2012/11/the-Commons-as-a-Radical-Democratic-Project_Dolenc.pdf, pristupljeno 5. juna 2021. godine.

mimo kapaciteta i vremenskog horizonta koji su raspoloživi samo velikom sistemu državne administracije. Kako bi se raskinulo sa tehnokratizacijom ekologije, leвица je dužna da pitanja i dileme od značaja za kvalitet života stanovništva prevede sa tehničkog i apstraktnog na razumljiv i konkretan narativ, jer je u suprotnom željena široka participacija nemoguća. Samo tako je moguće povratiti poverenje, a ono nam je neophodno za teške zadatke rešavanja zagađenja ili povećanja otpornosti na klimatske promene pred nama.

Za promenu politike prema životnoj sredini i prirodi neophodno je imati adekvatno obrazovanje i informisanje. *Naučne institucije moraju se osloboditi upliva privatnih interesa* koji po svojoj prirodi teži da usklade znanje, istraživanja i studije prema svojim potrebama. Održivi razvoj podrazumeva multidisciplinarni pristup i neophodno je ojačati razmenu prirodnih i društvenih nauka. Odgovori proizašli u sinergiji znanja pružaju nepobitnu argumentaciju za zaštitu prirode.

Ideju poštovanja ljudskih prava potrebno je uobličiti u borbu za dostupnost ostvarivanja tih prava. Pravo na protest i štrajk, pravo na udruživanje, na političko organizovanje, iz domena liberalnih građanskih i političkih prava, daju nam važan oslonac za zagovaranje zajedništva i kolektivnoj borbi protiv ekoloških problema. Ustavno pravo svake osobe na zdravu životnu sredinu ne sme ostati deklarativno i njegovo ostvarivanje mora da garantuje država. Treba ga proširiti, između ostalog, na ljudsko pravo na vodu, što u praksi znači istrgnuti sticanje profita nad vodnim dobrima i vodosnabdevanjem kao opciju iz ruku vlasnika privatnih kapitala.

Klimatske promene i druge ekološke krize dokazano jače pogađaju nepriviligovane, siromašne i žene. Stoga su *borba protiv siromaštva i za rodnu jednakost* uvek važan

deo strategije adaptacije i otpornosti, a ko bi bolje poveo ovu bitku od progresivnih levičarskih snaga. Takođe, leвица ne sme da dozvoli ni svaljivanje krivice i odgovornosti u javnom diskursu na pojedince koji su zbog lošeg društvenog položaja prinuđeni da zagađuju kako bi ostvarili minimalne uslove za život. Pored toga što borba za jednakost u pravu na zdravu životnu sredinu može napraviti značajan proboj ka široj publici i savezništva, ona daje i novu svrhu postojanja levice XXI veka.

Pravedna energetska tranzicija podrazumeva *proces prelaska sa fosilnih goriva na obnovljive izvore energije* i mora obuhvatiti čitavo društvo – uzimajući u obzir položaj radnica i radnika, i specifičnosti i potrebe različitih grupa stanovništva. Pre svega, ne smemo se kolebati da li nam je tranzicija hitno potrebna, jer postoje brojni dokazi koliko fosilni kapital smanjuje trajanje i kvalitet života.¹² Neophodno je da se započne širi društveni dijalog kroz koji bi se jasno trasirao razvojni put Srbije i postigao dogovor oko konkretnih ciljeva. Jedan od njih sada već izvesno je i otkazivanje državnih podsticaja MHE i njihovo usmeravanje na obnovljive izvore energije.¹³ Smanjenje energetske siromaštva i masovno povećanje energetske efikasnosti trebalo bi da prethode svakoj računici o proizvodnji novih kilovat časova. Posebnu sistemsku podršku zahtevaju mladi modeli kolektivne proizvodnje, npr. energetska zadrugarstvo.¹⁴

Zaštita prirode mora uključiti principe demokratije i

¹² Malm, Andreas, *Fosilni kapital: uspon parnog pogona i korijeni globalnog zatopljenja*, Zagreb, Fraktura, Institut za političku ekologiju, 2018.

¹³ Zajednički zahtevi za protest, „Ekološki ustanak“, 10. aprila 2021. Dostupno na: pravonavodu.weebly.com/vesti/zajednicki-zahtevi-za-protest-ekoloski-ustanak-10-aprila-2021, pristupljeno 6. juna 2021. godine.

¹⁴ Dragan Đunda et al., *Energija za sve nas: doprinos pravednoj energetske tranzicije u Srbiji*, Beograd, Organizacija za političku ekologiju Polekol, 2021.

sprečiti otuđenje stanovništva od okruženja. Modeli upravljanja zaštićenim dobrima sa presudnom ulogom saveta u kojima se nalaze i predstavnici lokalnih zajednica u Francuskoj su dali dobre rezultate. Na ovaj način konflikti se razrešavaju i odluke sprovode u skladu sa, a ne uprkos interesima lokalnog stanovništva, na primer, restrikcije seče ili obaveze da se deo poljoprivrednog zemljišta izdvoji za pošumljavanje. Neophodno je da se gazdovanje šumama promeni tako da prioritarna funkcija šuma ne bude proizvodno-ekonomska, već da namena šuma bude zaštitna, ekološka, biološka i kulturna, a šumarstvo blisko prirodi kao deo strategije borbe protiv klimatske krize.

Privatizacija, potpuna ili delimična (koncesijama, javno privatnim partnerstvima), ograđivanje i otuđivanje duboko su prodrli u vodna dobra. Vodotokovi i obale moraju dobiti veći stepen zaštite i od zagađenja i od izgradnje objekata koji de facto sprečavaju slobodan pristup javnim vodnim dobrima. *Snabdevanje kvalitetnom vodom za piće na neprofitnoj osnovi svih domaćinstava u Srbiji mora biti prioritet.* To znači da se vodosnabdevanjem sme baviti samo javni sektor. Gubici u mreži vodosnabdevanja moraju se višestruko smanjiti radi štednje dragocenog resursa, a pitka voda izuzeti iz komercijalizacije. Javni sistem kanalizacije i prerade otpadnih voda moramo obnoviti, proširiti i unaprediti radi javnog zdravlja, i kao tekovinu civilizacije koja pripada svima.¹⁵

Reciklažna industrija mora se podići na nivo koji vidimo barem kod zemalja u regionu. U tom procesu ne možemo zaboraviti da od onoga što trenutno prerađujemo, oko 70% reciklabilnih sirovina prolazi kroz ruke sakupljača

¹⁵ Centar za politike emancipacije, *Voda je zajedničko dobro: prilog za borbu protiv privatizacije vodosnabdevanja*, Beograd, Centar za politike emancipacije, 2017.

sekundarnih sirovina koji rade u veoma teškim uslovima, bez ikakvih radnih prava i sigurnosti. Upravljanje otpadom spada u delatnosti koje nisu trošak za kupovinu socijalnog mira, već mu se mora pristupiti kao rastućem razvojnom odeljku privrede čiji uspeh direktno zavisi od veličine – što je veći obuhvat učesnika, sistem je stabilniji i jefitniji.

Krhkost stare socijaldemokratske levice ogledala se u tome što je polazila od pretpostavke da smo istorijski zauvek pobedili, da su antifašizam, vladavina prava ili blagostanje trajne tekovine, a da je sve što ih ugrožava privremeni poremećaj. Ovakvo razmišljanje možda je ranije bilo racionalno, dok smo računali da imamo puno vremena za postepene korake ka socijalizmu. Danas se ipak nalazimo u drugačijim okolnostima obeleženim premrežavanjem nekoliko oblika krize: klimatskih promena, pandemije, gubitka biodiverziteta, pred kolapsom sigurnosne mreže koju su nam pružali pogodni prirodni uslovi. Sve učestalije krize ukazuju na katastrofu kojoj se nova leвица mora suprotstaviti borbenošću i sabornošću svojstvenoj staroj levici u ratnim uslovima.¹⁶ Stanje hronične urgencije navodi na radikalizaciju misli i inteziviranje delanja – alternativa socio-ekološkoj promeni je mračni bezdan bolesti, patnje i neslobode.

Zadatak zaštite životne sredine i zaštite prirode za održivo društvo, ne sme se otpisati pod globalnim trendovima, spolja nametnutim uslovima ili borbi za prevlast imperijalizama sa Zapada ili Istoka. Zdrava životna sredina jeste egzistencijalno pitanje stanovništva Srbije. Nakon 30 godina anti-komunizma, potrebno je izbeći i rizik podrazumevanja dobrobiti od socijalizma – čemu je leвица sklona. Važno je iznova insistirati da svima budu jasni

¹⁶ Malm Andreas, *Zašto nam je neophodan ekološki lenjinizam?* Beograd, Fakultet za medije i komunikacije, 2020.

mehanizmi generisanja socijalne nepravde: profit od zagađenja i eksploatacije ide kapitalistima – rizik i gubitke preuzima društvena većina. Progresivna levica mora neposredno oslušivati ugrožene, iz toga formirati politiku i graditi nove narative za demokratski ekosocijalizam.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.1
351.77

МАРКОВИЋ, Ива, 1983-

Na šta mislimo kada kažemo ---. Održivost i zaštita
životne sredine / Marković Iva. - Beograd : Institut za filo-
zofiju i društvenu teoriju, Univerzitet : Institut za demokratski
angažman jugoistočne Evrope, 2021 (Beograd : Colorgrafx).
- 16 str. ; 18 cm. - (Edicija Trg)

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80484-71-6 (IFDT)

а) Животна средина б) Еколошка политика

COBISS.SR-ID 41528073

